УДК 94(477)«1918»:373.014

Назар Крик

УКРАЇНІЗАЦІЯ ШКОЛИ ТА ПРОБЛЕМА ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОЮ ЛІТЕРАТУРОЮ З СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН (квітень – грудень 1918 р.)

У статті на основі джерел, газетної періодики та різноманітної наукової літератури висвітлюються проблеми забезпечення українських шкіл підручниками та посібниками в період Гетьманату П. Скоропадського. Досліджується роль Міністерства народної освіти в справі організації видання шкільних підручників і посібників в Українській Державі, характеризується діяльність видавничого відділу, створеного при Міністерстві, основними завданнями якого було збирання матеріалу для підручників, надання на певних умовах допомоги видавництвам, утворення Центрального інформаційного бюро для збирання відомостей про всі книжки-підручники, які видавалися на території України, вже видані та які необхідно видати. Аналізується робота предметних комісій, завдання яких полягало в тому, щоб допомогти Міністерству народної освіти забезпечити школу підручниками з усіх предметів навчання, характеризується діяльність видавництв у справі книгодрукування. Автор доходить висновку, що видавнича справа за період гетьманування П. Скоропадського досягла великих успіхів, яка зазнала в цьому дослідженні детального розгляду.

***Ключові слова**: українська школа, підручники, видавництво, видавничий відділ, предметні комісії, видавнича діяльність, товарообмін, книгарня, Державна скарбниця, Міністерство народної освіти, Центральне інформаційне бюро, Гетьманат.*

Стан української школи у період національно-визвольних змагань безпосередньо залежав від забезпечення її необхідними підручниками, посібниками та відповідним приладдям, без яких не могла існувати шкільна освіта. В період Гетьманату відбувається подальше зростання мережі українських нижчих і вищих початкових шкіл. Центрами російського книговидавництва були міста Петроград і Москва, які забезпечували всю Росію, в тому числі і Україну книжками. Так, за даними 1912 р. 75% видавничої справи припадало на столицю Росії. Цей стан зберігся і в 1918 р.[1] В Українській Народній Республіці всім дітям шкільного віку повинна бути забезпечена можливість отримувати безплатну освіту в добре організованій загальноосвітній школі.[2] Водночас українізація школи вимагала кількісного та якісного зростання українських підручників, а також художньої та історичної літератури для школярів.

На сучасному етапі цієї проблеми торкнулися українські дослідники А. Боровик[3], М. Кукурудзяк[4], Т. Ківшар[5], С. Сірополко[6], Г. Рудий[7], Е. Кучменко[8], О. Постернак[9] та інші науковці, які розкрили окремі аспекти українізації школи та звернули

© Назар Крик, 2015

увагу на проблему забезпечення її необхідною літературою у зазначений період. Метою нашого дослідження є висвітлення діяльності видавництв, комісій видавничого відділу, спрямованих на забезпечення українських шкіл підручниками та посібниками на певному етапі державотворчого процесу 1917-1921 рр., а саме за часів Української Гетьманської Держави 1918 року.

Для видання шкільних підручників 7 червня 1918 р. гетьман П. Скоропадський затвердив ухвалений урядом закон про виділення Міністерству народної освіти на ці потреби 2 млн. крб.[10] На ці кошти було замовлено 2,5 млн. примірників підручників[11]. Міністерство освіти знайшло за необхідне надати і свою суттєву допомогу, створивши в січні 1918 р. видавничий відділ, основними завданнями якого було збирання матеріалу для підручників, надання на певних умовах допомоги видавництвам, утворення Центрального інформаційного бюро для збирання відомостей про всі книжки-підручники, які видавалися на території України, вже видані та які необхідно видати[12].

У липні 1918 р. видавничим відділом було оголошено конкурс із написання для української школи таких підручників: «Історія України» для нижчої початкової школи, «Історія України. Курс елементарний» для середньої школи, «Історія України. Курс систематичний» для старших класів середньої школи, «Історія всесвітньої літератури», «Історії українського письменства», «Географія України» для старших класів гімназій. Умови конкурсу передбачали три премії за кращі праці: перше місце – 10 тис. крб., друге – 5 тис. і третє – 2 тис. крб.[13]

Поряд із цим при Міністерстві народної освіти було створено предметні комісії, основними завданнями яких було вирішити питання, якими підручниками повинна бути забезпечена школа в першу чергу, проводити розгляд уже надрукованих на українській мові підручників та розглядати існуючі підручники на інших мовах щоб винести ухвали для їх перекладу[14].

За підрахунками А. Боровика при видавничому відділі діяло 11 предметних комісій, до складу яких входило 107 осіб[15]. Так, у склад комісії по розгляду підручників для нижчої початкової школи входило 18 осіб, в комісію з української мови – 14, склад комісії з математики становив 13, з географії та природознавства – по 11 осіб. До їх складу входили досвідчені працівники Міністерства народної освіти, учителі та автори підручників[16].

В склад комісії по розгляду підручників для нижчої початкової школи входили: М. Сімашкевич, С. Русова, А. Лещенко, Л. Басараб, О. Музиченко, Т. Лубинець, С. Паляничка, Г. Стрижевський, М. Гармушенко, Л. Сильниш, М. Дем'яновський, Г. Коваленко, В. Дача, А. Воронець, які розглядали надіслані від авторів рукописи підручників та ухвалювали їх придатними або непридатними для шкіл. За період роботи, комісія розглянула 13 підручників. З них, ухвалено для друку 2 під-

ручники, а решту рукописів визнано непридатними для школи. Кожний підручник чи його рукопис рецензувався двома членами комісії, а у випадку розходжень у їх оцінках висновки пропонував третій рецензент. У процесі роботи, станом на 21-28 травня 1918 р. комісією було розглянуто рукопис читанки «Стежка додому» складена для українських початкових шкіл Катеринославською спілкою вчителів під керівництвом І. Труби, рецензентами якої були М. Гаркушенко, П. Волинчук-Волинець та С. Русова. Аналізуючи читанку «Стежка додому», рецензенти прийшли такого висновку, що «без усунення хиб не може бути використаний в початковій школі», визнали непридатною для використання у початковій школі[17].

Менш результативною була робота комісій по розгляду рукописів підручників з латинської мови та історії. Перша з них зібралася лише один раз на організаційне засідання, а комісія по розгляду підручників з історії провела три засідання, розглядаючи підручники під редакцією Г. Коваленка та Метельницького, але жодного рішення відносно їх подальшої долі так і не прийняла[18].

Комісії видавничого відділу до кінця червня 1918 р. провели 47 засідань. Підручники розглядались різними комісіями по Закону Божому, математиці, українській мові для середніх шкіл, французькій та німецькій мовах, які до кінця червня 1918 р. розглянули 72 підручники. З них 35 підручників придатних для школи, 2 – придатні при змінах та 36 – непридатних. Крім того, комісія по Закону Божому підготувала для друку молитовник, «Євангеліє» та «Діяння Апостолів»[19].

Водночас надсилали свої рукописи підручників до Міністерства освіти учителі із інших регіонів України, які розглядалися комісіями та друкувалися для шкіл. Так, до 1 червня 1918 р. до відділу на розгляд було надіслано 20 рукописів. За період з 28 червня по 6 вересня 1918 р. видавничим відділом Міністерства народної освіти було видано 23 підручники тиражем 2 млн. 195 тис. примірників, 2 географічні атласи тиражем 55 тис. примірників та 2 шкільні карти, в кількості 60 тис. екземплярів[20].

Всі ухвалені рукописи підручників та посібників комісіями видавничого відділу друкувалися різними видавництвами. Завдяки підтримці уряду П. Скоропадського у 1918 р. українські видавництва в справі книгодрукування досягли найбільшого розвитку. В зазначений період часу в Україні активно діяло 119 підпорядкованих Міністерству народної освіти видавництв[21]. У 1918 р. активно взялося до широкої видавничої діяльності акціонерне товариство «Рух». План видавничої роботи товариства був досить різноманітний: твори наукового, науково-популярного, художнього, белетристичного змісту тощо. Передусім широко зверталася увага на твори широко-культурного і демократично-громадського харак-

теру. В серії «Універсальна бібліотека» друкувалися кращі оригінальні українські і перекладні твори як белетристики, так і публіцистики, науки і мистецтва. В серії «Дитяча книгозбірка» виходили ілюстровані видання, розраховані на дітей різного віку. Так, у травні 1918 р. побачили світ такі книжки Товариства – О. Білоусенка «Північний вогник», С. Петлюри «Січові стрільці в літературі», О. Ходзицького «Шляхом старих помилок». У серії «Педагогічна книгозбірка» друкувалися підручники для нижчих та середніх шкіл під керівництвом наукових працівників та освічених фахівців-учителів[22].

У вересні цього ж року, видавниче товариство «Друкар» випустило з друку підручники для шкіл, П. Антоновича «Закон Божий», Г. Голоскевича «Правописний словник», «Наше минуле», «Шляхом волі» та ін. Українська книгарня товариства повідомляла про наявність шкільних підручників, книг та мап, необхідних для шкіл: Голоскевича «Православний словничок», Русової «Початкова географія», Модзалевського «Основні риси українського мистецтва», Грінченка «Як жив український народ з малюнками», «Фізична мапа України», «Політична мапа України», портрети Б. Хмельницького, Винниченка, Шевченка тощо.[23]

У свою чергу товариство «Час» у Києві видрукувало такі книжки для української школи: С. Спекторського «Основи права державного» (пер. С. Вечорницького), І. Свєнціньського «Основи науки про мову українську», С. Черкасенка «Рідна школа», В. Науменка «Загальні принципи українського правопису», А. Ніковського «Український правопис», В. Гаршина «Чотири дні», О. Олеся «З журбою радість обнялась»[24] та видавало бібліографічний часопис «Книгар». У ньому вміщено відомості про діяльність всіх українських видавництв, подано опис планів кожного видавництва, книг, які вже вийшли з друку або незабаром мали вийти[25].

Досить активно діяло видавництво «Українська школа» під керівництвом С. Русової, Ю. Сірого, Я. Чепіги та С. Черкасенка. Метою товариства було забезпечення підручниками й книжками виключно рідну школу[26], друкувало серії книжок «Українські педагогічні бібліотеки» та серії книжок для колективного й позашкільного читання[27]. В 1918 р. видавництво випустило у світ оповідання С. Черкасенка «Безпритульні», граматику «Початок», читанку «Рідна школа», Я. Чепіги «Самовиховання вчителя», «Проект української школи», «Вільна школа», С. Панасенка «В сучасній школі», С. Русової «Нова школа», «Про колективне й групове читання», «Коротка методика географії», В. Науменка «Загальні принципи українського правопису», І. Франка «Малий Мирон», «Грицева шкільна наука», Ю. Сірого «Про світ Божий» та ін.[28]

Для забезпечення шкіл необхідними підручниками та посібниками товариство «Вернигора» видрукувало Рудницького «Початкову географію», Хомика «Коротку географію України», Рудницького «Початкова географія», Крип'якевича «Коротку

історію України», «Історію рідного краю», «Оповідання з історії України», «Всесвітню історію», «Конспект по історії України», Геращенка «Молитвеник», Богача «Загальну географію», «Мапу Європи», «Фізично-географічний атлас», «Історичний атлас», таблиці по біблійній історії, історії та географії[29].

Видавництво книгарні Є. Череповського видрукувало підручники І. Огієнка «Граматику української мови», «Курс української мови», «Коротку історію культурного життя українського народу» з малюнками українських культурних діячів, «Бібліографічний покажчик літератури до вивчення української мови», «Основи українського правопису», «Курс для середньої школи», Г. Коваленка «Оповідання з історії України від найдавніших до нових часів» з вступним словом про всесвітню історію, з портретами, історичними картами та малюнками, «Оповідання про небо, землю та світові фізичні сили», «Короткий курс для середніх і вищих початкових шкіл» тощо[30].

Важливу роль у книгодрукуванні відігравало створене у травні 1918 р. державне видавництво, що стало ще однією значною заслугою Гетьманату. Головним завданням нової установи було видання шкільних підручників та розповсюдження серед народу українських книжок. До роботи в ньому було залучено таких відомих українських діячів, як П. Стебницький, О. Лотоцький, О. Саліковський, Б. Лазаревський та ін.[31] У 1918 р. видавництво отримало від Кабінету Міністрів на видатки 1 млн. крб., 450 тис. крб. на купівлю топографії та потреби державної друкарні[32], 850 тис. крб. на купівлю будинку для державної друкарні[33] та 2 млн. 160 тис. крб. для оплати торгівельній спілці «Ost» у Відні замовленого рулонного паперу[34]. Такий уважний підхід до справи значно поліпшив книговидання особливо шкільних підручників. Якщо у 1917 р. в Україні вийшло друком 747 книжок державною мовою, то у 1918 р. – 1084[35].

Серйозною перешкодою книгодрукування в Україні в зазначений період була недостатня кількість необхідного паперу. Через газету «Село» та «Нову Раду» повідомлялося: «Паперу у Києві нема. Українські газети тяжко відчувають паперові кризи. Навіть урядові видання не забезпечені папером та через кілька днів мабуть зупиниться друкування видань. Ціни на папір тепер небувалі. Пуд паперу коштує 130 крб.»[36].

Для закупки за кордоном паперу та розподіленням його на території України було створено державне бюро «Папероімпорт», яке надавало право окремим особам та підприємствам купувати папір за кордоном. До його складу входили представники від усіх міністерств України, губернських земств, міських самоврядувань, кооперативних установ (Українбанку, Союзбанку, Дніпросоюзу), представники всеукраїнської спілки діячів періодичної преси, паперових фабрик, спілки друкарів тощо. Державне бюро виробляло плани для закупок та розподіляло отриманий за кордоном папір, встановлюючи на нього ціни при продажі[37].

25 вересня 1918 р. в приміщенні «Протофиса» відбулося установче зібрання державного бюро «Папероімпорт» по закупці за кордоном та доставки в Україну паперу. Відкриваючи зібрання у своїй промові міністр торгу і промисловості С. Бородавський повідомив усіх присутніх про мету та причини засідання і висловив надію, що завдяки «Папероімпорту» український ринок буде забезпечений необхідним папером. Засідання проходило під головуванням О. Андерсена. Під час обговорень виявилося, що запасів паперу надовго не вистачить, тому виникла думка привезти його з Росії, де залишилася велика кількість його ще з минулого 1917 р. закупленого українськими громадянами. Але Росія не погоджується відпускати папір, поки не отримає за це цукор. Через московську валюту справа затрималася до цього часу й тимчасова комісія звернулася до уряду Польщі, куди було відряджено делегатів. З'ясувалося, що там папір є, що він дешевший за український, але фабрики працюють тільки на замовлення німецького командування, й без його дозволу паперу Україна не отримає. Найкраще справа стояла з Фінляндією, яка взялася постачати щорічно від 600 тис. до 1 млн. пудів паперу 1:4, по курсу: фінська марка = 80 коп., а пуд нашого цукру – 100 крб. Папір було замовлено й можна було сподіватися, що Фінляндія стане основним постачальником на українському паперовому ринку[38].

Для закупки та постачання необхідної кількості паперу на Україну існував так званий товарообмін. Так, між Україною та Росією було підписано договір про товарообмін, згідно якого, українською стороною для вивозу в Росію були встановлені такі товари: 2 млн. пудів кам'яного вугілля, 750 тис. пудів чугунку, 50 тис. пудів широколінійних рейсів. Взамін російська сторона ввозила в Україну: 100 тис. пудів нафти, бензину, 2 тис. вагонів будівельного лісу, одяг для гірничих робітників та 100 тис. пудів паперу[39].

Багато українських шкіл повідомляло Міністерство народної освіти про те, що навчання в школах не може починатися у зв'язку із відсутністю необхідних шкільних підручників[40]. Найголовнішою причиною цього була недостатність коштів виділених з Державної скарбниці на друкування шкільних підручників. З огляду на те, що з технічних причин нові підручники для національної школи не могли бути надруковані в Україні до початку шкільного року, деякі видавництва перенесли свою діяльність за кордон: до Берліна, Липська, Праги та Відня. Зокрема, це такі видавництва, як «Вернигора», «Дніпросоюз», «Книгозбірня», Катеринославське видавництво та ін. Навіть поодинокі видавці стали там друкувати українські книжки, а в їх числі переважно підручники. Для забезпечення шкіл навчальною літературою, Міністерство народної освіти проводило закупку шкільних підручників за кордоном[41]. Так, австрійська фірма Я. Оренштейна 28 червня 1918 р. отримала замовлення від видавничого відділу

Міністерства освіти на суму 484 тис. крб. для друкування букваря А. Воронця «Ярина» для українських шкіл, загальний тираж якого становив 200 тис. примірників[42], а 2 липня цього ж року отримано замовлення на друк карт України та географічних атласів[43]. 6 липня 1918 р. керуючий харківським відділом книговидавництва В. Думанов звернувся до Міністерства освіти з проханням надати допомогу в доставці з Москви 8 вагонів підручників для українських шкіл[44].

Крім підручників, для забезпечення навчання необхідне було і інше шкільне приладдя. Так, Міністерство народної освіти звернулося до уряду Німеччини з проханням допомогти закупити в них для потреб українських шкіл 500 тис. зошитів, велику кількість олівців та пер, оскільки на Україні закупити таку кількість засобів навчання на внутрішньому ринку було неможливо[45].

16 вересня 1918 р. німецький представник на Україні за №4568 повідомляв Міністерством освіти про неможливий перевіз шкільних підручників замовлених Міністерством народної освіти з Німеччини через північну границю з огляду на пануючу в Росії епідемію холери. Тому доставка книжок транспортом була здійснена окружною дорогою через Смоленськ, Мінськ, Барановичі, Лупинець, Сарни, Київ[46].

З метою поширення української книги, друкованої за кордоном, Рада Міністрів ухвалила закон, який був прийнятий у вересні 1918 р.[47], згідно якого було скасовано мито, що накладалося на закордонні видання спеціально у відношенні до українських книжок, нот і мап, друкованих за кордоном. Він стосувався всіх українських видань, з якої б країни їх не ввозили[48]. Прийняття цього закону дуже позитивно вплинуло на доставку із-за кордону українських підручників, підвищення рівня їх якості та розповсюдження в Україні.

Таким чином, у 1918 р. за кордоном діяли відомі українські видавництва, зокрема: «Українська школа», «Час», «Вернигора», «Дзвін», «Всесвіт» та ін., які видавали велику кількість підручників для українських шкіл. Так, до осені 1918 р. всього було видано 1 млн. 325 тис. підручників. Проте проблема перевезення їх із-за кордону продовжувала залишатися складною. Зокрема, з території Австрії їх доставка в Україну залежала від того, коли відновить свою роботу залізниця і стихне революційний рух[49]. Закордонні українські підручники відзначалися гарним папером, чітким шрифтом та доступною ціною[50].

Разом з тим, видавнича справа за період гетьманування П. Скоропадського досягла великих успіхів. Наприкінці 1918 р. у Наддніпрянській Україні існували понад 120 видавництв, які випускали кілька мільйонів україномовних книжок. Для забезпечення шкіл підручниками, було видано 1 млн. 620 тис. шкільних підручників для народних шкіл та 345 тис.

примірників для середніх шкіл, на видання яких уряд виділив Міністерству народної освіти 2 млн. крб.[51] Найбільшу кількість друкованої продукції виготовляли «Криниця» та видавництво Є. Череповського, гарними відгуками славилися друковані книги видавництвом «Вернигора»[52]. Велику роботу, спрямовану на забезпечення шкіл необхідним шкільним приладдям та навчальною літературою проводив видавничий відділ, який був створений при Міністерстві народної освіти. При ньому працювали спеціально створені комісії по різних наукових дисциплінах, які розглядали надруковані українською мовою підручники. Вся Україна вкрилася сіткою українських книгарень, а для навчання в школах, яке мало розпочатися восени цього ж року, очікували мільйони шкільних підручників як українських оригінальних, так і перекладених на українську мову.

Примітки:

1. Бель А. Русская книга на Украине / А. Бель // Бюллетень Народного Министерства по Великорусским делам УНР. – 1918. – 7 апреля.
2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України), ф. 2581, оп. 1, спр. 7, арк. 4 зв.
3. Боровик А.М. Українізація загальноосвітніх шкіл за часів виборювання державності (1917-1920 рр.) / А.М. Боровик. – Чернігів : КП Видавництво «Чернігівські обереги», 2008. – 368 с.
4. Кукурудзяк М.Г. З історії національної школи і педагогічної думки в українській народній республіці / М.Г. Кукурудзяк, М.М. Собчинська. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 1997. – 174 с.
5. Ківшар Т. Український книжковий рух як історичне явище (1917-1923 рр.) / Т. Ківшар. – К. : Логос, 1996. – 344 с.
6. Сірополко С.О. Історія освіти на Україні / С.О. Сірополко. – Львів, 1937. – 174 с.
7. Рудий Г.Я. Газетна періодика – джерело вивчення Української культури. 1917-1920 рр. / Г.Я. Рудий. – К. : Інститут історії України НАН України, 2000. – 441 с.
8. Кучменко Е.М. Національно-культурне життя в Україні (1917-1920 рр.) / Е.М. Кучменко. – К. : Знання, 1999. – 20 с.
9. Постернак О. Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917-1919 р. / О. Постернак. – К., 1920. – С. 114.
10. ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 1, спр. 709, арк. 3; Там само, спр. 673, арк. 10; Ухвалений Радою Міністрів закон про асигнування Міністерством освіти 2000000 крб. на видання шкільних підручників // Державний Вісник. – 1918. – 13 червня; На видання шкільних підручників // Нова Рада. – 1918. – 11 червня (29 травня). – № 96. – С. 2.
11. Державний Вісник. – 1918. – 13 червня; Постернак О. Зазначена праця. – С. 114.
12. ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 1, спр. 400, арк. 13; Від Міністерства освіти до учителів і видавництв // Село. – 1918. – 21 червня.
13. ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 2, спр. 237, арк. 142; Там само, оп. 1, спр. 673, арк. 12; Конкурс на підручники // Робітнича газета. – 1918. – 26 липня. – С. 4; Конкурс на підручники // Нова Рада. – 1918. – 16 (3) липня. – № 115. – С. 4; Конкурс на підручники // Нова

Рада. – 1918. – 18 (5) липня. – № 117. – С. 4; Конкурс на підручники // Нова Рада. – 1918. – 20 (7) липня. – № 119. – С. 4; Конкурс на підручники // Нова Рада. – 1918. – 24 (11) липня. – № 122. – С. 4.
14. ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 2, спр. 237, арк. 142.
15. Там само, оп. 1, спр. 673, арк. 53-53 зв.; Боровик А.М. Діяльність комісій видавничого відділу Міністерства освіти та мистецтва по підготовці українських підручників за Гетьманату (квітень-грудень 1918 р.) / А.М. Боровик // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. – Т. 14. – С. 266.
16. Боровик А.М. Українізація загальноосвітніх шкіл за часів виборювання державності (1917-1920 рр.) / А.М. Боровик. – Чернігів : КП Видавництво «Чернігівські обереги», 2008. – С. 229.
17. ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 1, спр. 673, арк. 7.
18. Боровик А.М. Діяльність комісій видавничого відділу… – С. 268.
19. ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 1, спр. 681, арк. 1-2, 8, 69; Там само, спр. 673, арк. 1зв.-3.
20. Боровик А.М. Українізація загальноосвітніх шкіл… – С. 237.
21. ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 2, спр. 234, арк. 16, 17-17зв.; Енциклопедія українознавства. Загальна частина. Переведення в Україні. – К., 1995. – С. 976.
22. Видавництво «Рух» // Відродження. – 1918. – 19 (6) травня; Кооперативне видавництво «Рух» на Слобожанщині // Земське діло. – 1918. – № 322. – 31 липня. – С. 3; Українське кооперативне видавництво «Рух» на Слобожанщині // Нова Рада. – 1918. – 26 (13 жовтня). – №197. – С. 4.
23. Українська книгарня товариства «Друкарь» // Нова Рада. – 1918. – 12 травня (29 квітня). – №74. – С. 4; Українська книгарня товариства «Друкарь» // Нова Рада. –1918. – 10 травня (27 квітня). – №72. – С. 4; Товариство «Друкарь» у Києві // Нова Рада. – 1918. – 25 (12) липня. – №123. – С. 4; Товариство «Друкарь» у Києві // Нова Рада. – 1918. – 28 (15) липня. – №126. – С. 4; Товариство «Друкарь» у Києві // Відродження. – 1918. – 21 (8) липня.
24. Товариство «Час» у Києві // Відродження. – 1918. – 11 липня (28 червня); Нові книжки // Відродження. – 1918. – 28 (15) квітня; Товариство «Час» у Києві // Відродження. – 1918. – 7 листопада (25 жовтня); Товариство «Час» у Києві // Нова Рада. – 1918. – 26 (13 червня). – №108. – С. 4; Товариство «Час» у Києві // Нова Рада. – 1918. – 19 (6) липня. – №118. – С. 4; Товариство «Час» у Києві // Нова Рада. – 1918. – 26 (13) липня. – №124. – С. 3; Товариство «Час» у Києві // Нова Рада. – 1918. – 7 листопада (25 жовтня). – №207. – С. 4; Товариство «Час» у Києві // Нова Рада. – 1918. – 21 (8) листопада. – №218. – С. 1.
25. Товариство «Час» у Києві // Державний Вісник. – 1918. – 7 червня.
26. ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 2, спр. 235, арк. 1.
27. Там само, спр. 245, арк. 1 зв.
28. Там само, спр. 235, арк. 1 зв.; Справа друку всеукраїнських підручників // Відродження. – 1918. – 6 вересня (24) серпня; До уваги земств та інших громадських установ // Відродження. – 1918. – 24 (11) липня; Видавництво «Дзвін» і «Українська школа» // Нова Рада. – 1918. – 1 жовтня (18 вересня). – №176. – С. 4; Видавництво «Дзвін» і «Українська школа» // Нова Рада. – 1918. – 2 жовтня (19 вересня). – №177. – С. 4; Видавництво «Дзвін» і «Українська школа» // Нова

Рада. – 1918. – 4 жовтня (21 вересня). – №179. – С. 4; Видавництво «Дзвін» і «Українська школа» // Відродження. – 1918. – 27 (14 вересня).
29. Рік 1918 на Україні / Склав і видав Др. Зенон Кузеля. – Зальцведель: Союз визволення України, 1918. – С. 17-18; Товариство «Вернигора» // Відродження. – 1918. – 25 (12) липня; Товариство «Вернигора» у Києві // Відродження. – 1918. – 21 (8) серпня; Товариство «Вернигора» у Києві // Народна воля. – 1918. – 5 вересня. – №11(82). – С. 4; Видавниче товариство «Вернигора» // Нова Рада. – 1918. – 9 жовтня (26 вересня). – №183. – С. 3; Видавниче товариство «Вернигора» // Нова Рада. – 1918. – 11 жовтня (28 вересня). – №185. – С. 4.
30. Видавництво книгарні Є. Череповського // Нова Рада. – 1918. – 5 червня (23 травня). – №92. – С. 4; Видавництво книгарні Є. Череповського // Нова Рада. – 1918. – 9 червня (27 травня). – №96. – С. 4.
31. Кучменко Е.М. Національно-культурне життя в Україні... – С. 15.
32. Ухвалена Радою Міністрів постанова про асигнування 450000 карбованців в розпорядження Державного Секретаря на купівлю топографії // Державний Вісник. – 1918. – 1 серпня.
33. Ухвалена Радою Міністрів постанова про асигнування в розпорядження Державного Секретаря 850000 карбованців на купівлю будинку для Державної Друкарні // Державний Вісник. – 1918. – 1 серпня.
34. Ухвалена Радою Міністрів постанова про асигнування в розпорядження Державного Секретаря 2160000 карбованців для оплати замовленого рулонного паперу // Державний Вісник. – 1918. – 29 липня.
35. Історико-політичні уроки української державності. Енциклопедичний словник. – Київ-Донецьк, 1998. – С. 346.
36. Паперовий голод // Село. – 1918. – №19. – С. 13; Паперовий голод. – Нова Рада. – 1918. – 13 червня (31 травня). – №99. – С. 3; Ціни на папір // Нова Рада. – 10 жовтня (27 вересня). – №184. – С. 2.
37. Імпорт паперу // Нова Рада. – 1918. – 21 (8) липня. – №120. – С. 2.
38. «Пароімпорт» // Відродження. –1918. – 5 жовтня (22 вересня); Фінляндський папір для України // Нова Рада. – 1918. – 6 листопада (24 жовтня). – №206. – С. 2.
39. У справі товарообміну України з Росією // Нова Рада. – 1918. – 26 (13) липня. – №124. – С. 3.
40. Нема підручників // Нова Рада. – 1918. – 18 (5) жовтня. – №190. – С. 3.
41. Купівля підручників за кордоном // Село. – 1918. – №19. – С. 28.
42. ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 1, спр. 682, арк. 4.
43. Там само, арк. 6.
44. Там само, спр. 89, арк. 12.
45. Шкільне приладдя з Німеччини // Нова Рада. – 1918. – 16 (3) липня. – №115. – С. 4.
46. ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 1, спр. 89, арк. 64-64 зв.
47. Скасування мита на книжки // Відродження. – 1918. – 11 вересня (29 серпня).
48. Рудий Г. Газетна періодика-джерело вивчення... – С. 319; Кучменко Е.М. Національно-культурне життя... – С. 15.
49. ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 172, арк. 3.
50. Справа друку всеукраїнських підручників за кордоном // Відродження. – 1918. – 6 вересня (24) серпня.
51. Нариси історії української революції 1917-1921 рр. – К. : Наукова думка, 2011. – Кн. 1. – С. 319.
52. Ляхоцький В.П. Просвітитель: Видавничо-редакційна діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона) / В.П. Ляхоцький. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2000. – С. 66.

The article covers the problem of supply of Ukrainian schools with schoolbooks and textbooks during the period of Hetmanat of P. Skoropatskyi according to sources, newspapers and different scientific literature. The role of the Ministry of Education in publishing schoolbooks and textbooks in Ukraine is researched. We characterize the functioning of publishing department. The main tasks of this department were gathering materials for textbooks, protection of publishing houses, organizing of the Central bureau of Information. The Central bureau of Information was gathering data about all textbooks, both published and required on the territory of Ukraine. We analyze the work of expert boards. Their task was to help the Ministry of Education in providing schools with textbooks in different subjects. The functioning of publishing houses in bookprinting is researched. The author came to conclusion that the publishing during the governing of P. Skoropadskyi made a great progress.

Key words: *Ukrainian school, textbooks, publishing house, publishing department, expert board, publishing, trade barter, bookstore, public treasury, Ministry of Education, central bureau of information, Hetmanat.*

Отримано: 10.09.2015 р.

УДК 378.091.12:005.953.5–057.87(477.4)«192/193»

Олександр Комарніцький

ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ (1920-1930-ті рр.)

У статті розповідається про підготовчу роботу, хід та результати проходження педагогічної практики студентами педагогічних навчальних закладів Правобережної України у 1920-1930-х рр. Автор на конкретних прикладах показав позитивні і негативні сторони в її організації.

Ключові слова: *практика, студенти, інститут, технікум, група.*

Специфічною формою та засобом навчання у педагогічних навчальних закладах у 20-30-ті рр. XX ст. була навчальна практика, яка розподілялася на педагогічну, методичну, виробничо-педагогічну, аграрно-індустріальну, психолого-педагогічну, політико-просвітницьку, суспільно-політичну, педологічну[1]. Окремі аспекти цієї проблеми висвітлювалися у працях В.К.Майбороди[2], С.О. Нікітчиної[3], Н.М. Дем'яненко[4], І.О. Кліцакова[5], О.А. Лавріненка[6], О.О. Лаврут[7].

У нашій статті покажемо підготовчу роботу, хід та результати проходження педагогічної практики студентами педагогічних навчальних закладів Правобережної України у 1920-1930-х рр.

Чільне місце у формуванні майбутніх вчителів займала педагогічна практика. Професор Кам`янець-Подільського ІНО М.В. Курневич вважав, що для підготовки повноцінного спе-

© Олександр Комарніцький, 2015